

Viga Gyula

Fontos könyv a Tiszáról

A víz és az ember történetileg változó viszonya a kultúra és a társadalom történetének egyik legizgalmasabb problémája. Tájainkon, ahol a Tisza és a Bodrog, valamint a többi folyóvíz generációkon át befolyásolta az itt élő ember életminőségét, különös figyelmet érdemelnek az e témakörben megjelenő munkák. Az idei könyvhét egyik nyeresége volt a Tisza „néprajzáról” megjelent kötet, amely – véleményem szerint – alapvető kézikönyv lesz régióink kutatásának, s hasznos olvasmánya az érdeklődőnek, akár az oktató-nevelő munkának is.

Sajnálatos, hogy nem érthette meg a kötet szerzője, a jeles muzeológus, majd vezető egyetemi oktató Bellon Tibor (1941. január 1. – 2002. szeptember 26.) új könyvének megjelenését. Az akadémiai doktori értekezésnek szánt tanulmányt fia, ifj. Bellon Tibor és Szilágyi Miklós rendezte sajtó alá. Bátran állíthatjuk, hogy a könyv Bellon Tibor négy évtizedes munkásságának egyfajta summázata, de nem csupán a szerző halála miatt: döntően egész életében az Alföld népének gazdálkodása foglalkoztatta, s az alföldi mezővárosok állattartó kultúrájának és az annak hatására formálódott paraszti műveltség történeti-néprajzi összegzése

után (Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII-XIX. században, Karcag, 1996.), jelen munka az egész Tisza völgy tradicionális gazdálkodásának összegzése. Amint arra a szerző már a bevezetőjében is utal, organikus összefüggést lát a vízrendezés előtti és a későbbi vízgazdálkodás között, s – megítélése szerint – az ember és a víz kapcsolata módosult ugyan a tájátalakítás nagy munkája következtében, de nem változott lényegesen. Munkamódszerében a gazdaságtörténet, a történeti néprajz és a történeti ökológia szervesül, de jelzi, hogy eredményeit a mai döntéshozók figyelmébe ajánlja, s nem tekinti lezártnak, befejezettnek, csak a történelmi kutatások tárgykörébe tartozónak a Tisza völgy népének hagyományos életmódját. Nem az archaikus műveltségi elemek összegyűjtése az elsődleges célja ma már a Tisza mente történeti-néprajzi vizsgálatának, s nem az volt Belloné sem, jóllehet munkája gazdag tárháza a régi-es technikáknak, eljárásmodoknak, a korábbi életmód még fellelhető elemeinek. A vízhez való viszony minden időszakban meghatározó volt az egymást váltó generációk életmódjában. A török kiűzését követő, a 18. század első harmadá-

ban elkezdődő gazdasági és társadalmi reorganizáció, a jelentősen megnövekedett népesség és az agrárkonjunktúra viszont törvényszerűen vezetett a mezőgazdasági területek kiterjesztéséhez, a vízrendezéshez. A tájatalakítás következtében – együtt a lassú és ellentmondásos polgárosodás gazdasági, társadalmi és kulturális hatásaival – az egész paraszti társadalom és kultúra átalakult. A Kárpát-medence mezőgazdasági területének 2/3 része ennek a tájformálásnak az eredményeként jött létre. A folyamat kezdete a jobbágyfelszabadítás, ami polarizálja a társadalmat: a nagy munkát a zsellérként vagy életképtelen parcellán felszabadult jobbágy-parasztok és leszármazottaik végzik el. A vízrendezés talán legalapvetőbb hatása, hogy megszünteti az árterek és az ármentes térszínek korábbi különbségét: az előző a külterjes állattartás, utóbbi a földművelő gazdálkodás területe volt a feudális korban. Vagyis a Tisza völgyén – ahol korábban az alföldi vízjárta területek 53 %-a helyezkedett el – egy olyan rendszerelvű változás zajlott le a vízrendezés következtében, ami a térség tradicionális műveltségének egészét átformálta. Bellon Tibor könyve e két állapotot hidalja át, keresvén annak organikus kapcsolódásait.

Bellon munkamódszere, az alapos terepmunkán nyugvó empirikus tudás és az azt szervesen kiegészítő levéltári kutatás együttesen formál történeti ívet, amiből a Tisza táj hajdani, ma már csak reliktum-

iban létező életmódját megismerhetjük. (A könyv gazdag képanyaga, jobbára a szerző felvételei igazolják, hogy mennyire közelről, sokszor szinte a gyakorlatban figyelte meg témáját.) Olvasmányosan mutatja be a táj és ember, illetve a víz és az ember változó, olykor ambivalens viszonyát, a fokgazdálkodás alapjait, hangsúlyosan a vízrendezés históriáját és annak az emberi tevékenységre gyakorolt hatását. Terjedelmes fejezetet szentel a halászat technikájának: a kézzel való halfogás és tapogatózás, a szigonyozás, a különféle hálók, a halászat és a csikászat csakúgy, mint a téli halfogás a halászó helyek bemutatásán, az ökológiai feltételek és a halfogási módok kapcsolatrendszerében szervesül. Külön megemlékezik az Ung-vidék (Északkelet-Magyarország, ma Szlovákia) halfogási módjairól, de számos adalékot közöl a Bodroghöz falvaiból is. Leírja a vízjárta részek “apró” haszonvételeit: a vessző, a nád, a gyékény és a sás felhasználásának módjait, a madarászat és a vadászat emlékeit. Önálló fejezetet szentel a korábban nagy jelentőségű méhészetnek, elsősorban ugyancsak a régi kéziratok térképek adataiban felismerve e haszonvételek helyszíneit, lehetőségeit. Terjedelmes fejezetet közöl az erdők hasznáról, bemutatva a folyót övező erdők sokirányú hasznosítását, s az erdőirtások történetét és hatását. Az értelmezés egyik alapvető eszközét ebben az esetben is a régi térképek adják, amelyek nem egyszerűen

lokalizálnak bizonyos emberi tevékenységeket, hanem modellezik is az egyes táji feltételek és az emberi tevékenység kapcsolatát.

Gazdag fejezetet szentel a szerző az ártéri gyümölcsösök, gyümölcsfa-erdők történetének, amelyek a korábbi századokban a magyarországi folyók felső szakaszait övezték. Bemutatja a régi gyümölcsösök hasznosítását, a régi gyümölcsfajtákat, a termés feldolgozásának formáit (aszalás, lekvár főzés, pálinkafőzés, ételkészítés). A könyv terjedelmes fejezete szól arról, hogy milyen áruk úsztak korábban a Tisza hátán, s a tutajok és hajók forgalma milyen módon kapcsolta össze egymással a Felső-Tisza és a déli folyamszakasz eltérő adottságú népcsoportjait. A fa és faeszközök kereskedelme mellett, tanulságosan ír a kő – különösen a malomkő – forgalmáról, valamint a só szállításának históriájáról. Bemutatja a legeltető állattartás térszíneit, a Tisza mente területének nagy múltú állattartó hagyományát, ami az alföldi mezővárosos gazdálkodásának is a hátterét jelentette a korábbi századokban.

Bár Bellon Tibor munkásságának, sőt, talán személyiségének és kutatói habitusának ismerete is kell ahhoz, hogy a könyv gondolati tartópilléreit az olvasó ne csak felismerje, hanem az elkészült mű alapzataként el is fogadja, nem kétséges, hogy a kötet az Alföld, a Tisza mente, egyáltalán a táj és az ember viszonya kutatásának sokat idézett alapműve lesz.

Az elkövetkező, már mások által megírandó összegzésekben kristályosodik majd ki egészében mindaz, amit Bellon tudott, s aminek gazdag tényanyagát, idő- és térrácsát e kötetben közreadta. Garanciát jelentenek erre tanítványai, s a téma szeretetével beoltott munkatársai a Tisza forrásvidékétől Szegedig és Titelig. A munka egyszersmind nagyon sok megoldandó feladatra is ráirányítja a figyelmet; nagy kár, hogy megoldásukban szerzőjük már nem vehet részt.

(Bellon Tibor: A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön, Timp Kiadó, 2003)